

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 11 (Haziran/June 2023), s. 563-586.
Geliş Tarihi-Received: 23.05.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 27.06.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1300954

Eskatoloji Mitlerinden Kıyametnâmelere Geleneksel Türk Dünya Görüşünde Kıyamet Olgusu: Dâsitân-ı Mahşer-nâme Örneği

Apocalypse Phenomenon in Traditional Turkish World View from Eschatology Myths to Apocalypse: The Example of Dasitan-ı Mahser-name

Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ*
Nagihan BAYSAL YURDAKUL**

Öz

İslamiyet'i kabul eden toplumlar arasında geçmişten günümüze kadar ilgi ile karşılanan konulardan biri, kıyamet ve kıyamet alametleridir. Kıyametin ne zaman ve nasıl kopacağı, hesap günü, ahiret hayatı ve kıyamet ehlini konu alan eserler, dinî-tasavvufî eserler arasında yer almakta; yüzyıllar boyunca Türkler arasında da ilgi ile karşılanmaktadır. Ayrıca cennet-cehennem ehlinin ahvali de söz konusu eserlerde işlenen konular arasındadır. Genellikle "eşrâtü's-sâa", "âyâtü's-sâa", "emârâtü's-sâa" yahut "alâmâtü'l-kıyâme" başlıkları ile yazılan kıyametnâmeler, sanatsal bir üslupla yazılan aynı zamanda da bilgi veren eserlerdir.

Bu çalışmada, kıyametle ilgili yazılan eserler ve bu eserler üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiş; 06 Mil Yz A 9389-2 numarada kayıtlı bulunan *Dâsitân-ı Mahşer-nâme* adlı eser tanıtılarak metnin yayımlanması amaçlanmıştır. Ayrıca makalede imla özelliklerine göre Eski Anadolu Türkçesine ait olduğu belirlenen, müellifi meçhul bir kıyametnâmeden yola çıkarak Türklerin eskatoloji mitlerinden başlayıp İslamiyet'in kabulüyle birlikte meydana getirdiği kıyametnâmelere kadar olan süreçte kıyamet inanmasındaki değişimi, bu inanma bağlamında sevap, günah, cennet, ceennem vb. olgulara bakışındaki gelişimi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, geleneksel Türk inanç sistemi, mahşer, mesnevi.

Abstract

One of the subjects that have attracted interest from the past to the present among the communities that have accepted Islam is the apocalypse and the signs of the apocalypse. Works about when and how the apocalypse will break, the day of judgment, life in the hereafter and the people of the apocalypse are among the religious-mystical works; for centuries, it has been met with interest among Turks. In addition, the conditions of the people of heaven and hell are among the subjects covered in these works. Doomsday names, which are generally written with the titles "eşrâtü's-saa", "âyâtü's-saa", "emaratü's-saa" or

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa/Türkiye, e-posta: kadriye_hocaoglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3584-4612.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, e-posta: nagehanbaysal@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5272-5922.

“alamatü'l-kıyame”, are works that are written in an artistic style and also provide information.

In this study, the works written about the apocalypse and the studies on these works are included; it is aimed to publish the text by introducing the work named Dasitan-ı Mahsername, which is registered at 06 Mil Yz A 9389-2. In addition, in the article, the change in belief in the apocalypse in the process starting from the eschatology myths of the Turks, starting from the eschatology myths with the acceptance of Islam, starting from an unknown doomsday, which is determined to belong to Old Anatolian Turkish according to its orthographic features, and the change in belief in the apocalypse, in the context of this belief, thawab, sin, heaven, hell, etc. the development in his view of the cases will be examined.

Keywords: Old Anatolian Turkish, traditional Turkish belief system, armageddon, mathnawi.

Giriş

Canlı hayatının sonlu olması hâli, ilkel dönemlerden günümüze kadar var olan her şeyin hayatının bir sonu olduğu düşüncesini ve inanmasını getirmiştir. Bu inanma, semavi dinler olarak bilinen Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet tarafından da kabul edilmektedir. Söz konusu dinlere göre başı ve sonu olmayan tek varlık, Tanrı'dır. Bu bakış açısıyla insanoğlu kendisini ve çevresini gözlemleyerek doğada var olan her unsur gibi üzerinde yaşadığı dünyanın da bir gün ömrünü tamamlayacağı ve yok olacağı inanmasını benimsemiştir.

Var olan dünyanın tamamıyla ortadan kalkması durumunun ilk hâli, insanın ölümüyle başlamaktadır. Başka bir ifade ile insanın ilk kıyameti, kendi ölümü üzerine gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda ilkel dönemlerden günümüze kadar -kültür fark etmeksizin- toplumların genelinde ölümden kaçmak, ölümsüzlüğü bulmak yahut ölüm olgusuna kutsiyet atfetmek gibi ihtiyaçların var olduğu gözlenmektedir.

Canlı her varlık için üstesinden gelinemeyen, kaçılmayan bir olgu olması sebebiyle ölüm, insanoğlu için zamanın başlangıcından günümüze kadar bir korku unsuru hâline gelmiştir. Ölüm anının ve sonrasının belirsizliği, bütün toplumları hem dinsel hem de sosyokültürel manada etkilemiş ve insanoğlunu bu belirsizliği giderme üzerine düşünme, araştırma yapma yoluna yöneltmiştir (Piyadeoğlu, 2021, s. 482). Pozitif bilimlerin bugüne kadar yapmış olduğu araştırmalarda canlı olan varlıkların sonsuz bir hayata sahip olabileceği varsayımı ispatlanamamıştır. Her ne kadar modern tıp ölümsüzlük ihtiyacına cevap verememişse de inanç sistemleri insanoğlunun bu ihtiyacını ilkel dönemlerden günümüze kadar tatmin etmeye çalışmıştır.

Semavi dinler ve semavi olmayan çeşitli inanç sistemlerinde insanoğlunun ölümsüz olduğu hayatın varlığına inanılmaktadır ve bu durum ancak bu yaşamdaki formun kaybedilmesiyle, bir diğer ifade ile dünya hayatının bitmesiyle mümkün olmaktadır.¹ Bilindiği üzere eski Türk inanç sisteminde Türkler ölümden sonra hayatın varlığına ve esas hayatın o zaman başlayacağına inanmaktadırlar. Bu sebeple dünya hayatında yaptıkları bütün eylemleri ölümden sonra başlayacakları sonsuz hayatlarının daha iyi ve esen olabilmesi arzusunu gözeterek meydana getirmektedirler. Aynı durum Türk dünyasında Gök Tanrı inancından sonra kabul edilen semavi dinler için de geçerlidir (Duman, 2012, s. 99). Bu durum, ölümden sonraki hayatın varlığına inanmanın Türklük tarihinin en eski dönemlerinden beri var olduğunun açık delilidir. Bu bağlamda kendi potansiyeli üzerinden doğayı algılayan Türkler için sonsuz hayatın başlangıcı ve yeni düzenin kurulması ancak var olan dünya ve düzen yok olduğunda meydana gelecektir. Tam da bu noktada genelde insanlığın, özelde Türklerin kıyamet inancına olan

¹ Makalenin ana çerçevesini, geleneksel Türk dünya görüşünün oluşturması sebebiyle ele alınacak bölümlerdeki değerlendirmeler de Türk kültürü üzerinden yapılacaktır.

ihtiyacı açığa çıkmaktadır. Ölümün belirsizliğinden kurtulmak ve ölümsüz hayata erişmek için ölmek zorunda olan insanoglu hem kendinin hem de dünyanın ölüm anını bir kere yaşamaya mahkûm olduğuna inandığından kıyamet inanmasını geliştirmiş ve bu bağlamda en eski dönemlerden günümüze çeşitli anlatımlar meydana getirmiştir.

Osmanlı döneminde de kıyametin ne zaman ve nasıl kopacağı, hesap günü, kıyamet alametlerinin neler olduğu, ahiret hayatı vb. hususlar merak konusu olmuş, bu konuları ele alan eserlere de kıyametnâme/mahşernâme adı verilmiştir. Genellikle “eşrâtü’s-sâa”, “âyâtü’s-sâa”, “emârâtü’s-sâa” yahut “alâmâtü’l-kıyâme” başlıkları ile yazılan kıyametnâmeler, sanatsal bir üslupla bilgi veren eserlerdir. Ayrıca cennet-cehennem ehlinin ahvali de söz konusu eserlerde işlenen konular arasındadır. (Köksal, 2011, s. 250; Yıldız, 2002, s. 1).

Müstakil bir eser olarak *Ahvâl-i Kıyâmet*, *Kıyâmet-nâme*, *Ahvâl-i Mahşer*, *Dâstân-ı Mahşer*, *Mahşer-nâme* gibi adlarla kaleme alınan söz konusu eserlerin genellikle Eski Anadolu Türkçesi döneminde mesnevi nazım şekliyle ortalama 100-150 beyit arasında yazıldığı ve çoğunlukla da bu tür eserlerde müellifin adının tespit edilemediği görülür (Köksal, 2011, s. 249-250). “.. aynı el yazması nüsha (risaleler mecmuası) içinde birbiri ardına sıralanmış tarzda karşımıza çıkan bu tür eserlerde, imlâ, vezin ve kafiye gibi teknik kusurların fazlaca bulunması da diğer müşterek taraflar olarak sayılabilir.” (Köksal, 2011, s. 250).

Türk edebiyatında tespit edilen mahşernâme² metinleri incelendiğinde genellikle mensur olarak kaleme alınmış olmaları dikkat çekicidir.³ Osman Yıldız tarafından *Ahvâl-i Kıyâmet* adıyla biri Türkiye’de ikisi yurt dışında bulunan toplam üç nüshası⁴ tespit edilen mensur bir kıyametnâme metni yayımlanmıştır. Bu çalışma, kıyametnâmelerle ilgili yayımlanan müstakil ilk kitap çalışması olması açısından dikkate değerdir (2002).

İlk manzum *Ahvâl-i Kıyâmet*, Cem Dilçin tarafından 1978 yılında tek nüsha olduğu bilgisiyle yayımlanan ve Şeyyad Hamza (ö. 749/1348-49’dan sonra)’ya ait olduğu belirtilen eserdir. Aynı eser üzerine daha sonra Esra Durmaz tarafından dört nüsha ile yüksek lisans çalışması hazırlanmıştır (1994). Ercan Alkaya da söz konusu eseri Şeyyâd İsâ (ö. ?/?’ya izafe ederek yüksek lisans çalışması olarak yayımlamıştır (1996). Eserin Şeyyad İsâ’ya izafe edilmiş bir nüshası da M. Fatih Köksal’ın şahsî kütüphanesinde Yz. 140/2 numarada bulunmaktadır (Köksal, 2011, s. 250). Ayrıca Köksal, yine şahsî kütüphanesinde Yz. 99/8 numarada kayıtlı bulunan müellifi meçhul, mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış, 538 beyitlik *Nâme-i Mahşer* başlıklı bir kıyametnâme metnini de yayımlamıştır (2011).

Bu makalede, Türklerin eskatoloji mitlerinden başlayıp İslamiyet’in kabulüyle birlikte meydana getirdiği kıyametnâmelere kadar olan süreçte kıyamet inanmasındaki değişimi, bu inanma bağlamında sevap, günah, cennet, cehennem vb. olgulara bakışındaki gelişimi incelenecektir. Söz konusu mukayese için daha önce yayımlanmamış, imla özellikleri dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olduğu tespit edilen ancak XVIII. yüzyılda istinsah edilmiş *Dâstân-ı Mahşer-nâme* isimli metne başvurulacaktır.

1. Geleneksel Türk Dünya Görüşünde Kıyamet Olgusu

Arapça bir kelime olan “kıyamet”, *Güncel Türkçe Sözlük*’te “1. Tek tanrılı dinlerin inanışına göre dünyanın sonu ve bütün ölümlerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman,

² Kıyametnâmeler ile ilgili yapılan çalışmalar için bk: Şengün, 2019, s. 34-61; Yürümez, 2022, s. 555-571; Mahdum, 2010, s. 149-184; Özgeriş, 2020, s. 123-148; Özgeriş, 2022, s. 477-501; Şenödeyici, 2014, s. 291-319; Yaman, 2018, s. 523-585.

³ Mensur kıyametnâmelerle ilgili bk: Yıldız, 2002, s. 5-8.

⁴ Söz konusu nüshalar ve özellikleri için bk: Yıldız, 2002, s. 14-15.

hesap günü, kıyamet günü, mahşer günü. 2. Gürültülü karışıklık, gürültü patırtı. 3. Büyük felaket, afet.” şeklinde tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere kıyamet, yeni hayata geçilmeden önceki son anı işaret eden bir kavramdır.

Ahret inanmasına sahip eski Türklerde yeni hayata geçişten önce, insanlar için son aşamayı belirten kıyamet inanmasının da var olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Türklerin eskatolojik anlatmalarına bakıldığında bu anlatmaların kıyametin nedenine ve oluş şekline dair derinlemesine bilgiler vermediği de söylenmelidir. Bu durumun nedeni ile ilgili araştırmacılar, Türklerin eskatoloji düşüncesine kozmogoni düşüncesinden daha uzak olduğu, bu konunun dikkati çok çekmediği sonucuna varmışlardır (Günay ve Güngör, 2003, s. 92; Roux, 2002, s. 113; Bayat, 2007, s. 123; Kayabaşı, 2016, s. 171; Çınaroğlu, 2008, s. 170; Yonar, 2019, s. 123-127). Türklerin dünyanın sonu kavramıyla daha az ilgilenmemiş olmaları, yaşadıkları evreni kendi potansiyelleri üzerinden algıladıkları ve tanımladıkları için doğum ve yaratılışla ilgili süreci daha iyi gözlemleme ve yorumlama yetisine sahip oldukları şeklinde değerlendirilebilir. Bu noktada ölümün bilinmezliği beraberinde kıyametin bilinmezliğini de meydana getirmiştir, denilebilir. Ölümün bilinmezliğinin doğurduğu kaygı yine insanları bu yok oluş düşüncesinden uzaklaştırmış ve konunun detaylandırılmasını engellemiş, bu alandaki düşünce ve inanmalar daha çok sonraki sonsuz yaşam üzerine kurulmuştur. Bu durum psikolojik araştırmalarda da yer almış, “insanlar ölüm kaygısından kurtulmak için ölümden sonraki sonsuz yaşam ümidine tutunmalıdırlar” düşüncesini doğurmuştur (Koç, 2004, s. 204). Bu bağlamda eskatoloji anlatmalarının azlığı, az ilgilenme ve konu üzerine düşünmeme değil aksine konunun dehşetine kapılmadan iyi tarafına odaklanmayla ilgilidir. Türklerin ölüm âdetlerine de bakıldığında ölüm düşüncesinin geleneksel dünya görüşünde ciddi bir tabu olduğu görülmektedir. Türkler ölümden korunmak ve ölenin kendilerine musallat olmasını engellemek ve onu rahatlatmak için ölüm sonrası pek çok ritüel gerçekleştirmektedir (Alkır, 2021, s. 537). Kıyametin birey için ölümla başladığı ve ölümün de korkulan bir olgu olduğu kabul edildiğinde Türklerin eskatoloji mitlerinin azlığı konusunun nedeni anlaşılabilir olacaktır. Ayrıca Türk eskatoloji anlatmalarıyla ilgili bir diğer görüş de bu anlatmaların semavi dinler tesirinde meydana getirildiğidir (Bayat, 2007, s. 123).

Eski Türk eskatoloji anlatmalarına bakıldığında kıyamet, “Kalgançı Çak” olarak ifade edilmektedir. Yine bu anlatmalarda kıyametin geliş sebebi olarak insanların yozlaşması, dünyaya iyi bakılmaması ve dünyanın üzerinde yaşanılmaz duruma gelmesi, toplum yaşamının ve Türk töresinin bozulması, ata ve çocuk arasında saygının ve sevginin azaldığı, yiğitlerin kadınsılaşmış dedikoduya meyiletmesi, insanların Ülgen’i unutmaları gibi sebepler gösterilmektedir (İnan, 2013, s. 24-25; Bayat, 2003, s. 81-82; Yonar, 2019, s. 138-142). Bu bakış açısıyla kıyamet, dünyanın yaratılmasıyla meydana getirilen kozmosun yeniden kaosa evrilmesi olarak görülmüştür. Dünya insanoğlu yüzünden sahip olduğu kutsallıktan uzaklaşıp kutsal-dışı bir yapıya bürünmektedir. Bu bağlamda eski Türklerle göre kıyamet, insanlığa bir ceza olarak gönderilmiştir.

Eski Türk eskatoloji anlatmalarını kısaca özetlemek gerekirse Televütlerden derlenen eskatoloji anlatmasına göre kıyamet günü geldiğinde gökyüzü demir, yeryüzü sarı bakıra dönecektir. İnsanoğlu küçülerek bir başparmak kadar kalacaktır. Hanlar birbirine saldıracak, çocuk atayı, ata çocuğu tanımaz hâle gelecek ve kıymetsiz şeyler büyük değer kazanacaktır (İnan, 2013, s. 24). Telengitlere ait eskatoloji anlatmasında ise yeryüzünün ve insan türünün bozulmasından, büyük felaketlerden, denizin dibinden çıkan iki kişinin canlı-cansız her varlığa getirdiği ölümden, “köngül” isimli zehirli bitkinin canlıların kanlarını sömürmesinden, Ülgen, Maytere ve Mangdı-şire’nin Erlik ve

kahramanları Karaş ve Kerey ile mücadelesinden bahsedilmektedir (İnan, 2013, s. 25). Her iki anlatmanın da ortak noktası kıyametin nedeni olarak insan neslinin fenalık ve fesatlıkları, ahlak ve iyilikten uzaklaşmalarıdır. Bu bağlamda yukarıda da belirtildiği üzere kıyametin oluş sebebi, kutsallığını yitiren dünyayı yok etmek ve bu kutsallığı bozan insanoğlunu cezalandırmaktır. Verbitskiy tarafından derlenen bir diğer eskatoloji anlatmasında ise Erlik yeryüzünde günahların artmasının ardından yardımcıları Karay ve Kereş'i yeryüzüne çağırır. Ülgen de bunun üzerine Mangdı-şire'ye Kereş'i parçalatır. Maytere'yi de toplumun içine yollar ve onlara yol göstererek Ülgen tarafına yönlendirir. Buna kızan Erlik Maytere'yi yaralar. Yaralardan akan kan yeryüzünü kaplar dünya yanar. Bu esnada Ülgen gelip "Ölenler kalkın!" der. Ölmüşler dirilir. Dünyanın kötü tabakasıyla birlikte kötü insanlar ve Erlik yanarak ölürlür. Ülgen de yeni yeryüzünde iyilikle kaplı yeni bir dünya yaratır (Çağatay, 1977, s. 7-10). Bu anlatma, Ülgen'in yeni ve iyi bir dünya yaratacağını belirtmesi yönünden diğer iki anlatmadan ayrılmaktadır. Bu anlatmaya göre sonsuz hayat yalnızca iyilere bahşedilmektedir. Söz konusu üç ana anlatmanın haricinde şüphesiz eski Türklerin kıyamet ile ilgili çeşitli inanmaları da bulunmaktadır.⁵

Gök Tanrı inancından sonra Türklerin çoğunluğunun benimsediği din olan İslamiyet'in de kıyamete bakışı, geleneksel Türk düşüncesini etkilemiştir. İslamiyet'e göre kıyamet zamanı yalnızca Tanrı tarafından bilinen, İsrail'in Sûr'u üflemesiyle başlayacak olan, annelerin çocuklarını atacağı, aile üyelerinin birbirinden kaçacağı, yerin sarsılacağı, her yapılanın karşılığının alınacağı gündür (Karagöz vd., 2006, s. 378). *Kur'an-ı Kerim'* de de kıyamet; "Ve öyle bir günden korunun ki, kimse kimseden bir şey ödeyemez. Kimseden şefaath de kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz, hem onlar yardım olunacak değillerdir." (Bakara Suresi 2/48). Ayrıca İslamiyet'te kıyametin yalnızca kötü insanlar için geleceği inanması da bulunmaktadır (Çınaroğlu, 2008, s. 64-65). Bu bağlamda İslami görüşte de kıyamet, bir kozmik ceza olarak insanlığa gönderilmektedir ve bu cezanın sonucunda iyiler için sonsuz iyilik dolu hayat; kötüler için de sonsuz ıstırap dolu hayat başlayacaktır. Görülmektedir ki, İslamiyet'in kıyamet gününe bakışı eski Türk geleneksel dünya görüşündeki kıyamet algısıyla büyük oranda benzerdir. Eski Türk inanç sistemine ait anlatmaların derlendiği dönemin, Türklerin çoğunluğunun İslamiyet'i kabul ettiği döneme denk gelmiş olması, bu süre zarfında yeni dinin dünya görüşünün Türkler üzerinde büyük oranda etkili olmuş olması kıyamet inancının sebeplerinden biri olarak görülebilir. Türklerin varlık tarihinin eskiliği ve bu süreçte ciddi bir kültürel derinlik oluşturmaları, meydana getirdikleri inanç sisteminde hâlihazırda var olan "ahiret" inancının beraberinde bu türden anlatmalar oluşturmaları da oldukça mümkün bir hâl almaktadır. Sonuç olarak geleneksel Türk dünya görüşündeki eskatoloji düşüncesi şüphesiz ki eski ve yeni inancın ortak bir paydada buluşmasıyla meydana gelmiştir.

2. Müellifi Bilinmeyen Manzum Bir Mahşernâme: *Dâsitân-ı Mahşer-nâme*

Eskatoloji mitlerinden başlayarak kıyametnâmelere kadar gelen süreçte geleneksel Türk dünya görüşünde kıyamet olgusunun karşılaştırılması için ele alınan mahşernâme metniyle ilgili katalog bilgileri şöyledir:

Kütüphane Kaydı: Milli Kütüphane Yz A 9389/2

Yaprak Sayısı: İlgili nüshanın 36a-42a sayfaları arasında yer almaktadır.

Eserin Adı: *Dâsitân-ı Mahşer-nâme*

Eserin Müellifi: Eserde müellif adı kayıtlı değildir.

Eserin Müstensihisi: Mustafa b. İbrahim

⁵ Bu inanmalara ana incelemede değinileceğinden tekrara düşmemek adına burada ele alınmamıştır.

İstinsah Tarihi: 1169 / 1755-56

Ölçüleri: 212x148-173x112 mm.

Yazı Türü: Harekeli Nesih

Eserin Nazım Şekli: Mesnevi

Eserin Vezni: Remel bahrinin *fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

Eserin Beyit Sayısı: 167

Eserin İlk Beyti:

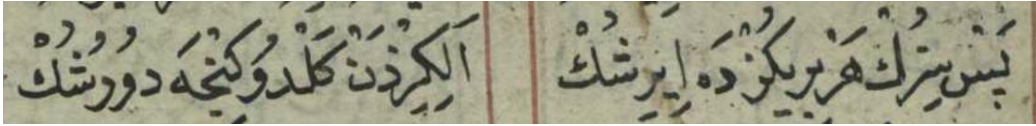
*Ol Allâh adını gâyet bilelüm
Hem 'inâyet hem hidâyet bilelüm*

Eserin Son Beyti:

*Raḥmeti çok fazlı çok Kâdir Çalab
Bu du'âyı eylegil sen müstecâb*

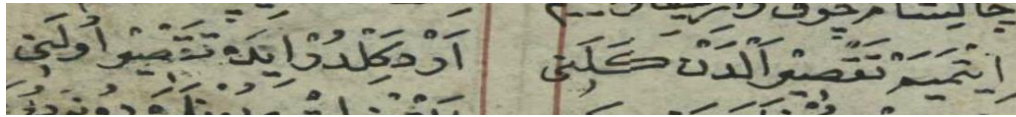
Eserin İmla Özellikleri:

Dâsitân-ı Maḥşer-nâme' nin istinsah tarihi H. 1169 / M. 1755-56 olmasına karşın dil ve imla hususiyetleri Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir metin olduğunu göstermektedir. Eserin imla özelliklerinin başında Türkçe eklerde standart bulunmaması, kimi Arapça ve Farsça kelimelerin yanlış imlayla yazılmış olması yer almaktadır. Buna göre aşağıdaki beyitte ilk mısradaki “birinüz” şeklinde yuvarlak ünlü ile harekelenen kelimeye karşılık ikinci mısradaki “elinizden” kelimesinde dar ünlü ile harekeleme yoluna gidilmiş ve aynı beyit içerisinde dahi farklı kullanımlara yer verilmiştir:

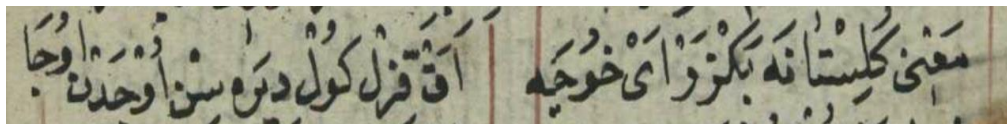

*Pes sizün her birinüz de irişün
Elinizden geldüğünce dürüşün (21)*

Ayrıca “degül” imlasıyla yazılması gereken kelimenin “degil” şeklinde harekelenmesi, “hâce” şeklinde yazılması gereken kelimenin “hoca” şeklinde metinde yer alması kimi Arapça ve Farsça kelimelerin metinde yanlış imlayla yazılmış olmasına örnektir:

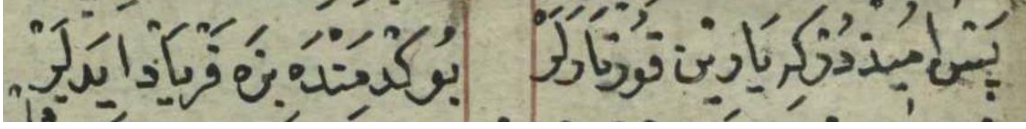

*İtmeyem taḫşir elden geleni
Er degildür ide taḫşir olanı (43)*

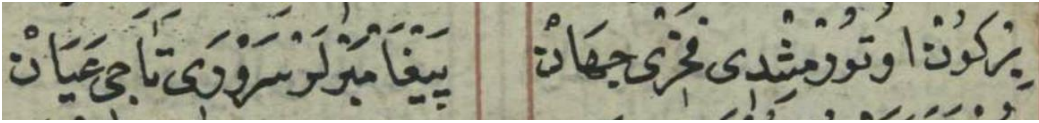
*Ma'nâ gülistâna beñzer ey hoca
Aḫ kızıl gül diresin ucdan uca (5)*

Aşağıda yer alan beyitte “ümîd” kelimesinin “peltek z (z)” ile yazılması Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen durumlardan biridir:

*Pes ümîzdür ki yarın kırtaralar
Buñ deminde bize feryād ideler (54)*

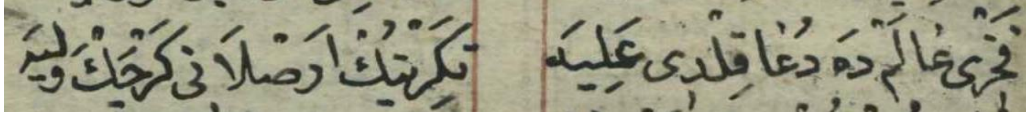
Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde sıkça rastlanan atıf vavlarının izafet kesresiyle, bazen harekeyle, daha da sık olmak üzere izafet kesrelerinin harfle (ye ile) gösterilmesi *Dâsitân-ı Mahşer-nâme*'nin karakteristik özelliklerindedir.

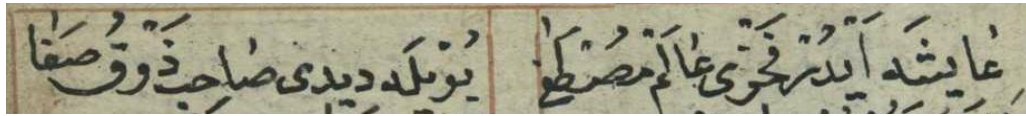
*Bir gün oturmuşıdı fahr-ı cihân
Peyğamberler serveri tâc-ı ‘ayân (7)*

*El götürüb fahr-ı ‘âlem Muştafâ
Döndi ‘Ömere dağı kıldı du‘â (37)*

*Fahr-ı ‘âlem de du‘â kıldı_ ‘Alîye
Taîrınıñ arslanı gerçek velîye (52)*

*‘Âyişe aydur fahr-ı ‘âlem Muştafâ
Böyle didi sâhib-i zevk u safâ (62)*

3. *Dâsitân-ı Mahşer-nâme*'de Kıyamet Olgusu

Eser, mevlid metinlerinde olduğu gibi “Ol Allâh adını gâyet bilelüm” mısraıyla başlar. “Tevhîd”den sonra âgâz-ı destân bölümüne geçilir. Âgâz-ı destân bölümü, Hz. Muhammed’in dört halife, Hz. Âyişe ve Hz. Fâtıma ile bir sohbet esnasında kıyamet hakkında yaptıkları sohbeti içerir. Sohbetin konusu, ahiret zamanıdır. Hz. Peygamber, ümmetinin günahlarının çokluğuna üzülmede ve bunu sohbettekilere ağlayarak anlatmakta onlardan yardım istemektedir:

Bir gün oturmuşıdı fahr-ı cihân
Peyğamberler serveri tâc-ı ‘ayân

Ol Ebâ Bekri ‘Ömer ‘Oşmân ‘Alî
Hâzır idi yöresinde ol velî

‘Āyişe de Fâtıma da geldiler
Bir zamân hâlvetde şoḥbet kıldılar

Muştafâ söyler bular diñler idi
Āh idüp qatı qatı ağlar idi

Vaşf-ı ḥâli âhiret söyler idi
Āh idüp anlar daḥı diñler idi (7-11)

Metnin ilerleyen bölümlerinde sohbetin diğer üyeleri de teker teker peygamberin günahkâr ümmetini doğru yola getirmek için ellerinden geleni yapacaklarını söylemektedir. İlk olarak Hz. Ebûbekir, Hz. Peygambere söz verir ve bu sözü göre Müslümanlardan her kim yoldan şaşar, günahkâr olursa onun günahlarının yarısının kendisine geçmesini ister ve onu cennete sokmak isterlerse de bu günahkârlar yüzünden kendi cennetinden vazgeçer:

Bû Bekir dir kim benüm anam atam
Cānuña fidâ olsun ey muḥterem

Ben yoluñda cān u baş terkin uram
Ḥānumān oğlum kızum kamu virem

Gözlerim göñlüñi gam-g̃in görmesün
Ḳaygu senüñ ḥâtırıña irmesün (12-14)

İkinci söz, Hz. Ömer’e aittir. O’da Allah’ın günahkâr kullarını affetmesi için yakasını paçasını yırtıp ağlayıp yalvaracağını söyler:

Bağdı ‘Ömere kim didi sen yâ ‘Ömer
‘Āşî’ümmeñlerüme bende ne var

‘Ömer aydur Şiddîk deñizdür lü’lü’
Ol deñizden qatreyem ben bir lü’lü’ (32-33)

...

Sen tanıq ol işbu sözden dönmeyem
Cehd idem dürüşem hem uşanmayam

Ağlayam zārî kılam yırtam yaqam
İñşâ allāh zārıma Ḥaqq[um] baqa

El götürüb fahr-ı ‘âlem Muştafâ
Döñdi ‘Ömere daḥı kıldı du‘â (35-37)

Üçüncü söz, Hz. Osman’ındır. O’nun sözü de elinden ne geliyorsa yapacağı, ağlayıp sızlayıp günahkârları yola getirmek için çabalayacağı şeklindedir:

Resûl aydur ‘Oşmāna yâ ibn ‘Afvān
Senüñ elüñden nedür digil gelen

‘Oşmān aydur ‘Ömerüñ fazlı çok durur
Ṭāqatüm benüm ‘Ömerce yođ durur

Ben ‘ Ömer gibi kaçan iş bitürem
Ben daḥı_üç baḥşında birin götürem

Ol ki_elimden geleni terk itmeyem
‘ Aşl̄eri anda koyub gitmeyem (38-41)

Dört halifeden sonuncusu olan Hz. Alî’de kendi meziyetinin yiğitlik olduğunu günahkârlar için canını vermekten çekinmeyeceğini söyler:

Resûl aydur ‘ Alîye kim yâ ‘ Alî
Senüñ eliñden gelen ne yâ velî

‘ Alî aydur ve ‘d-duḥâ’ yüzlü nebî
Bizde gökde cümle ḥalkın serveri

Ben dileyem kim mürüvvettür işüñ
Terk idüben ‘ ašl̄er için başum

Ol zamānkim şūr-ı ḥisāb şorıla
Müjde yazık terāzûsı ḫurıla

Ben varam ḫamu öñünde oturam
‘ Ašl̄erçün başımuñ terkin uram

‘ Ašl̄ere cānumı kılam fidā
Sen ḫayıрма ümmet için yâ nebî (45-50)

Sıra Hz. Âyişe ve Fâtıma’ya geldiğinde ise Hz. Fâtıma günahkârlar için şefaât dileyeceğini, kulların amellerinin tartıldığı anda onlara yardım edeceğini, günahları çok olanlar için Allah’a dua edeceğini, günahkarların azaplarını kendine isteyeceğini, gerekirse onlar için cehenneme gireceğini, terazide günahları ağır gelenlerin sevaplarına kendi sevaplarını koyacağını, yine de yetmezse ağlayıp saçını başını yolacağını söyler.

Sohbettekilerden bir tek Hz. Âyişe sözünü sohbette söylemez. Sohbet edilen odadan ayrılıp Allah’a dua eder. Hz. Âyişe duasında Allah’tan günahkârları değil kendini cehennem ateşinde yakmasını onları affetmesini, bütün gazabı kendisine vermesini diler ve Allah’a Hz. Âyişe’nin bu duası hoş gelir ve duasını kabul eder. Böylece günahkâr Müslümanlar ahiretlerindeki sonsuz cezadan kurtulmuş olurlar.

Metinde Hz. Muhammed’in yardım dilediği altı kişi de kendi ellerinden gelecek ne varsa yapacaklarını söylemektedirler ancak, Hz. Âyişe diğerlerinden farklı olarak yapacaklarını hesap günü geldiğinde değil o esnada yapmayı tercih eder ve Allah’ın huzuruna kendisi çıkarak doğrudan O’na dua eder. Burada Hz. Âyişe’yi diğer ululardan ayıran yapacaklarını Hz. Peygamberin hatırına bir diğer ifade ile peygamberin üzüntüsünü gidermek için değil -bir Müslüman olarak kendi din kardeşlerine yardım etmek için yaptığından- doğrudan duasını Allah’ın huzuruna geçerek yapmasıdır. Burada şüphesiz Hz. Âyişe’nin Hz. Muhammed’in eşi olması önemli bir husustur. Ancak Hz. Âyişe Allah’ın karşısına her kimliğinden ayrılarak tam da ilk anda yaratıldığı gibi tek başına ve bir bakıma çıplak olarak gelir ve Allah’a bu şekilde yalvarır. Bununla birlikte

⁶ “Kuşluk vaktine and olsun.” (Duhâ, 93/1).

*Kur'an-ı Kerim'*de de hesap günü geldiğinde kimsenin duasının kabul edilemeyeceği açıkça belirtilmektedir (Bakara / 48. Ayet). Dolayısıyla yapılacak olanın şimdi yapılması gerekmektedir. Bu durum, eski Türk inanç sistemi için de geçerlidir. Kıyametten sonraki yaşamda iyi ve rahat olmak için yapılacakların bu dünyada sağ iken yapılması gerekmektedir. Çünkü diğer hayatın iyiliği veya kötülüğü bu hayattaki duruma bağlıdır. Bu durumun ana nedeni de ruhun ölmezliğidir. Eski Türklerin ahiret inanmasının temelinde ruhun ölümsüz olduğu inanması yatmaktadır (Günay ve Güngör, 2003, s. 174). Bu inanmaya göre bir kimse öldüğünde dahı ruhu yaşamaya devam edecektir; bu nedenle bu hayattaki iyilikleri veya kötülüklerinin “öte dünya” hayatına etkisi olacaktır.

Metinde kıyamet anı ile ilgili çok fazla bir bilgi verilmediği görülmektedir. En detaylı bilgi, Hz. Fâtıma'nın yapacakları kısmında yer alır. Buna göre kıyamet zamanında bütün insanlar çırılçıplak toplanacak, hepsinin günahları sevapları teker teker terazi de tartılacak, günahları çok olan zebanilerin başını beklediği kükreyen cehennem ateşine atılacaktır. Burada eski inanç sistemiyle yeni dinin kıyamet anı algısındaki benzerlik dikkat çekicidir:

Qurıla şırât terāzū-yı mizān
Elli biñ yıl olırsardur bu düzen

Halkı çevre kılmayub oda yağa
Zârî kılub yalvaralar ol Hağa

Cümlesi ‘uryān yalnızca durısar
‘Adl için Allāh terāzū kırisar

Depelerde beyinler hem çü kırıya
Heybet idüben tamular kükreye

Kükreyüb cehennem evlādın şaça
Yir bulunmaz kim hâlâyıklar kaçā (72-76)

Yukarıda da belirtildiği üzere hem eski Türk inanç sisteminde hem de İslamiyet'te kıyametten korkması gerekenler yalnızca günahkâr olanlardır. Çünkü Tanrı'ya yakın olanlar için cehennem azabı yoktur; onlar huzurlu sonsuz hayatı yaşayacak olanlardır. Eski Türk inanç sisteminde ve İslamiyet'te ortak unsur olarak karşımıza çıkan ahiret inanması, geleneksel Türk dünya görüşünde kıyamet anının tanımlanmasında da ana hatlarda ortaklık kurulmasına neden olmuştur. Kıyamet her iki dinsel yapıda da sonsuz hayata geçişin ilk anıdır. Dolayısıyla onu önemli yapan kıyamet anı değil bu anın ötesidir. Çünkü kıyametin ötesinde sonsuz bir mutluluk ya da acı bulunmaktadır.

Türk eskatoloji anlatmalarıyla *Dâsitân-ı Mahşer-nâme* arasındaki kıyametin ortaya çıkışıyla ilgili en büyük fark, Türk eskatoloji anlatmalarında kıyametin meydana geliş nedenlerinin başında Türk töresinin bozulması gösterilirken; İslam inancı ile ilgili ele alınan metinde bütün dünya insanları genelinde ancak özellikle Müslümanların bir yozlaşma ve bozulma yaşıyor olmasıdır. Burada eski Türklerin Tanrı'nın sevgili kulları olduklarına inandıkları için böyle bir inanmaya sahip olduklarını söylemek mümkündür.

4. *Dâsitân-ı Mahşer-nâme* Metni

4.1. Metnin Neşrinde İzlenen Yol

1. *Dâsitân-ı Mahşer-nâme'*nin metni oluşturulurken harekeli metnin imlasına bağlı kalındı ve transkripsiyon alfabesi kullanıldı.
2. Eserdeki sayfa numaraları, her sayfanın başladığı yerde köşeli parantez [] içine yazılarak verildi.
3. Manzumenin başında aruz kalıbına yer verildi; eksik yahut fazla hecenin olduğu mısralarda dipnotla durum belirtildi.
4. Beyit başlarında sıra numarası 5-10-15... şeklinde sıralı olarak [] içinde verildi.
5. Anlam ve vezin açısından sorun olan beyitlerde köşeli ayraç [] içindeki ibareler metin tamiri yapılan bölümleri göstermektedir.
6. Seslerin uzunluklarının gösteriminde "vezin" esas alındı. Bu noktada zihafı olan ünlüler eğik karakter ile yazılarak belirtildi.
7. Metindeki alt çizgiler, vezin gereği yapılan ünlü ulamasını göstermek için kullanıldı.
8. Metin oluşturulurken imla hususiyeti noktasında İsmail Ünver'in makalesindeki teklifler dikkate alındı (1993). Manzumelerdeki aruzla ilgili hususiyetlerde M. Fatih Köksal'ın makalesindeki tekliflere uyuldu (2009).

4.2. Metin

Dâsitân-ı Mahşer-nâme

fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün

[36a]

[1] Ol Allâh adını gâyet bilelüm
Hem 'inâyet hem hidâyet bilelüm

[36b]

Diyeler Âmine muṭlaḳ Ḥaḳ durur
Hem Resûlün ḥadṣi taḥḳîḳ durur

İşbu sözüñ cümlesi çiçek ola
Birbirinden cümlesi gökçek ola

Zîrâ ma' nâ sözleri çiçek durur
Birbirinden her sözi gökçek durur

[5] Ma' nâ gülistâna beñzer ey ḥoca
Aḳ kıızıl gül diresin ucdan uca

Bir rivâyet ol ululardan bize
Ol ḥaberi tîz gel eydeyim size

Bir gün oturmuşıdı fahr-ı cihân
Peyğâmbەرler serveri tâc-ı 'ayân

Ol Ebâ Bekri ' Ömer ' Oşmân ' Alî
Ḥâzır idi yöresinde ol velî

' Âyişe de Fâṭıma da geldiler
Bir zamân ḥalvetde şöḫbet kıldılar

[10] Muştafâ söyler bular diñler idi
Âḥ idüp ḳatı ḳatı aḡlar idi

Vaşf-ı ḥâl-i âḫiret söyler idi
Âḥ idüp anlar daḫı diñler idi

Bû Bekir dir kim benüm anam atam
Cânuañ fidâ olsun ey muḫterem

Ben yolunda cân u baş terkin uram
Ḥânumân oḡlum kızum ḳamu virem

Gözlerüm göñlüñi gam-gîñ görmesün
Ḳaygu senün ḥâṭırıña irmesün

[15] Söyle niçün aḡladuñ ḳatı ḳatı
Bir bileyüm biz daḫı bu ḫasreti

Resûl eydüben niçe aḡlamayam

Ümmet için nice [yıl] bel bağlayam

[37a]

Ümmetüm önünde bir yol var uzun
Kıatı düş-vār yavlağ ümmet-i zebün

Ümmetümden ‘aşî ümmet çok durur
Sevâbından günâhı artuğ durur

‘Aybı çok yüki ağır yolu kıatı
Bağrımı deldi ‘aşîler hasreti

[20] Ey yârenler ağlamadan ne kılam
Ağlayam tâ kim ana dermân bulam

Pes sizün her biriñüz de irişün
Eliñizden geldüğünce dürüşün

Benümile toğrı yola varmağa
Çâre eyleñ ümmeti kırtarmağa

Bunlar aydur elimizden geleni
Söyleyelim yarın anda olanı

Muştafa didi bulara söyleñiz
Eliñizden geleni şerh eyleñiz

[25] Tâ ki gönüm anuñıla övüne
Ferağ olub işbu cânım sevine

Şiddâk aydur hoş gönül ol yâ Resûl
Ol mübârek hâtıruñ kılama melûl

Ümmetiñden her nice_olursa ‘aşî
Benüm olsun yazığünuñ yarusı

Anlarıñ çün baña itsünler ‘itâb
Tanığ olsun bu söz[üm]e Hâk Çalab

Ol arada aşlâ yüz döndürmeyem
Uçmağa ilterse⁷ aslâ girmeyem

[30] Turam anda dürüşem ümmet için
Bunda sen[ün] itdüğüñ himmet için

Hoş sevindi bu söze ol Muştafa
İmdi Hâk virsün saña zevk [u] safâ

[37b]

Bağdı ‘Ömere⁸ didi sen yâ ‘Ömer
‘Aşî ümmetlerüme bende ne var

‘Ömer aydur Şiddâk deñizdür lü’lü’
Ol deñizden kıtreym ben bir lü’lü’

Elimden ne iş gele kim bitürem
Üç bağından bende birin götürem

[35] Sen tanığ ol işbu sözden dönmeyem
Cehd idem dürüşem hem uşanmayam

Ağlayam zârî kılam yırtam yaşam
İñşâ ‘allâh zârıma Hâk[um] bağa

El götürüb fahr-ı ‘âlem Muştafa
Döndi ‘Ömere dağı kıldı du‘â

Resûl aydur ‘Oşmâna yâ ibn ‘Afvân
Senün elünden nedür digil gelen

‘Oşmân aydur ‘Ömerün fazlı çok durur⁹
Tâkatüm benüm ‘Ömerce yok durur

[40] Ben ‘Ömer gibi kaçan iş bitürem
Ben dağı üç bağında birin götürem

Ol ki_elimden geleni terk itmeyem¹⁰
‘Aşîleri anda koyub gitmeyem

Çalışam çok zârîlikler eyleyem
İñşâ ‘allâh giçe sözüm söyleyem

İtmeyem tağşîr elden geleni
Er degildür ide tağşîr olanı

Du‘â kıldı ‘Oşmâna dağı yine
Alkış itdi bunlara döne döne

⁷ Mısrada “ilterlerse” kelimesi vezin gereği “ilterse” şeklinde yazılmıştır.

⁸ Bağdı ‘Ömere didi: Bağdı ‘Ömere kim didi, M.

⁹ Mısrada hece fazladır.

¹⁰ Metinde “eylemeyem” şeklinde yazılan kelime kafiye ve vezin gereği “itmeyem” şeklinde okunmuştur.

[45] Resûl aydur ‘Alîye kim yâ ‘Alî
Senün eliñden gelen ne yâ velî

‘Alî aydur *ve ‘d-duhâ¹¹* yüzlü nebî¹²
Bizde gökde cümle halkın serveri

[38a]

Ben dileyem kim mürüvvettür işün
Terk idüben ‘aşl̄er için başum

Ol zamânkim şür-ı hisâb şorıla
Müjde yazık terâzûsı kurlıla

Ben varam tamu önünde oturam
‘Aşl̄erçün başımuñ terkin uram

[50] ‘Āşl̄ere cānumı kılam fidā
Sen kayırma ümmet için yâ nebî

Ümmet için baña kılsunlar cefā
Sen tanıķ ol bu söze yâ Muştafa

Fahr-ı ‘ālem¹³ du ‘ā kıldı ‘Alîye
Tañrınıñ arslanı gerçek velîye

Göñli hoş oldu bu hımmet için¹⁴
Kim çalışdılar bular ümmet için

Pes ümîzdür ki yarın kırtaralar
Buñ deminde bize feryād ideler

[55] Ümmet iseñ sen de zikrin yād kııl
Vir şalāvāt Muştafāya yād kııl

Yine geldük Muştafanuñ sözüne
Döndi baķdı ‘Āyişenüñ yüzüne

Döndi aydur Muştafa yâ ‘Āyişe
Gerek ata oğul [u] kıız durişe

Sen atasın ‘aşl̄er oğluñ kıızuñ
Göriben senüñ daķı nedür sözüñ

‘Āyişe_ aydur Fātıma varken¹⁵ baña

¹¹ “Kuşluk vaktine and olsun.” (Duhâ, 93/1).

¹² *ve ‘d-duhâ¹²* yüzlü nebî : *ve ‘d-duhâ¹²* yüzlü yâ nebî, M.

¹³ Fahr-ı ‘ālem : Fahr-ı ‘ālem de, M.

¹⁴ Mısrada hece eksiktir.

Söz deger mi kim anı idem saña

[60] Sen buyur kim Fātımaya söyleye
Ümmetün aķvālini şerħ eyleye

Fātıma ata kıatında kıızum¹⁶
Söz deger mi dil açub gele sözüüm

[38b]

‘Āyişe_ aydur fahr-ı ‘ālem Muştafa
Böyle didi sâhib-i zevk u safā

Fātıma benüm cüz ’ümden bir cüz ’dür
Andan öñdin söylemek ne sözdür¹⁷

Fātıma dir böyle buyurdı babam
İşbu sözi cümle bilür hâşş u ‘ām

[65] Gün gele kim siz beni görmeyesiz
Din geregin ‘Āyişeden sorasız

Böyle didi senün haķkuñda Resûl
Senden öñdin söylemek edeb degül

‘Āyişe and içüpdı vallāhi dimeyem¹⁸
Fātımadan öñdin söz söylemeyem

Çünki ilhām oldu Fātıma söyledi¹⁹
‘Āşl̄ere hoş şefā’ at eyledi

Fātıma dir çün kıyāmet kim kıopa
Tıram varam terāzû mizānı duta²⁰

[70] Ol kanā’ at zemzemesi kim olur
Yaradılmış kıamusı anda gelür

Her kışıye nefş kıaygusı kıatı
Ol haķbîb dir ümmeti vā ümmeti

Kıurıla şırāt terāzû-yı mizān
Elli biñ yıl olısdur bu düzen

¹⁵ Metinde “var iken” şeklinde yazılan kelime vezin gereği “varken” olarak okunmuştur.

¹⁶ Mısrada hece eksiktir.

¹⁷ Mısrada hece eksiktir.

¹⁸ Mısrada hece fazladır.

¹⁹ Mısrada hece fazladır.

²⁰ Mısrada hece fazladır.

Halkı çevre kılmayub oda yağa
Zârî kılub yalvaralar ol Hağa

Cümlesi ‘ uryân yalnızcağ durısar
‘ Adl için Allâh terâzû kırısar

[75] Depelerde beyinler hem çü kırıya²¹
Heybet idüben tamular kükreye

Kükreyüb cehennem evlâdın şaça
Yir bulunmaz kim hâlâyıklar kaça

[39a]
Zebânîler ellerinde od yâ lîk
Baş açuğ yalın ayağ u cıb²² yalın

Her biri râzı kılub odlar yağar
Müddet ister gözi dört yaña bağar

‘ Adl için ol terâzû kırıla²³
Hayr u şer müzd yazıç şorıla²⁴

[80] Tartalar her bir kişünün ‘ amelin
Getüreler baş açuğ cıblağ yalın

Ol araya getüreler ümmeti
Kuşanam şöyle dutam ben himmeti

Turam anda mîzânun bir yanına
Meded kılam ‘ âşlêrün cânına

‘ Âşlêr yazuqları ki çok ise
Rabbânîler ‘ âşlêre tağıla

Ağlayam zârî kılam anda dilüm
Yalvaram hâzrete çalduram elüm

[85] Yâ Kerîm u yâ Raḥîm Ferd u Samed
Kim şifâtı *ḳul hüva ʾl-lâhu aḫed*²⁵

Yâ Ğafûr u yâ Şekûr u yâ Ğanî
Bol keremlü Settâr esirge beni

²¹ Mısrada hece fazladır.

²² Hatay Halk Ağzında “hep, bütün, çok”.

²³ Mısrada hece eksiktir.

²⁴ Mısrada hece eksiktir.

²⁵ “O, Allah’tır, bir tektir, de.” (İhlâs, 112/1).

Luṭfi ögüş²⁶ himmeti çok fazlı bol
Bu du‘ âyi itme red eyle kabûl

Ben anayım ‘ âşlêr oğlum kızum
Oğula kıza fidâ olsun özüm

Sen ‘ azâbı baña eylegil Çalab
Uçmağı erzâni eyle ‘ Âyişe heb²⁷

[90] Bunlarıñ çün tamuya ben gireyüm
Bunlar oğuldur yarâ²⁸ ben anayım

Böyle diyem hâzrete ben yüz uram
Terâzunuñ sağ yanında ben turam

[39b]
Her bir ümmet kim terâzûya gele
Sevâbından günâhı artuğ ola

Ḳomayam inmege günâhın²⁹ yanın
Kendü hayrumuñ ḳoyam başım önün

Cehd ide kim o yanı ağır gele
İnşâ‘allâh kim [o] ümmet ḳurtıla

[95] Mâlımı ortadan iki böleyim
Seni baña bir ḳarındaş bileyim

Yarı mâlımı saña sözümi tut
Mün’im olasın işidirseñ ögüt

O âhım dağı ol kızuñı virgil baña³⁰
Sözüm uş budur işidirseñ saña

Söz kabûl idüb virürseñ baña kıız
Ḳızunu seni tutam cândan ‘ azîz³¹

Böyle bile ger terâzû inmeye
Ol melek kim anı dutar ḳanmaya

²⁶ Luṭfi ögüş : Luṭfi ögüş u, M.

²⁷ Mısrada hece fazladır.

²⁸ “Yâr” kelimesini vezin gereği “yar” şeklinde yazdı.

²⁹ günâhın : günâhından, M.

³⁰ Mısrada hece fazladır.

³¹ Metinde 95-99 arasındaki beyitlerin üzeri çizilmiştir ancak anlam kopukluğu bulunmadığı için söz konusu beyitler metne dâhil edilmiştir.

[100] Hasanun oğulu gönliğin alam
Feryâd idem ağlayam zârî kılam

Yine uram mîzânun bir yanına
Meded kılam ‘aşîlerün cânına

Anuñıla toğrı gelmezse hisâb
Çoğ olursa yazuğı görse ‘itâb

Hüseyinün kanlu gömleğin tutam
Feryâd idem başıma toprak saçam

Ol sevâb üzerine uram anı
Ağır gele terâzünüñ ol yanı

[105] Anuñıla olmasa açam başım
Feryâd idem ağlayam döksem yaşım

Dirnecügüm kim dağı uram üstüne
Yalvaram ol Muştafânun dostuna

[40a]
Anca yalvaram Hâka kılam zârî
Tâ baña bağışlaya ‘aşîleri

Ümmîdim vardur sözüm ola kabûl
Benüm dağı sözüm budur yâ Resûl

Çün işidüben sevindi Muştafâ
Fâtımaya ol Resûl kıldı du‘â

[110] İşbu söze var ise i‘tikâduñ
Vir şalâvât kim ola ümmet aduñ

Degdi nevbet ‘Âyişeye söyleye
Ol da vaşf-ı hâlini şerh eyleye
Döndi bağıdı ‘Âyişeye ol Resûl
Yerde gökde ol asîllüler usûl

‘Âyişe aydur sen dağı söylegil
‘Âyişe aydur söylemezem bellü bil³²

Resûl aydur gizleme söyle sözüñ
Her kim [ki] söyler iseñ bilsün özüñ

[115] ‘Âyişe aydur diyem âhir³³ saña
Diyemezem şimdi sözüm ben saña³⁴

Resûl aydur yâ ‘Âyişe ey Bânü-yı dîl³⁵
Var bu sözi sen babaña söylegil

‘Âyişe aydur babama ne söyleyiñ
Ne sözüm vardur hikâyet ideyiñ

Resûl aydur ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîye
İşbu sözden söylegil ol velîye

‘Âyişe aydur dimezem hîc³⁶ maḥlûka
Yarın sözüm kendüm idem ḥâlîka

[120] Böyle didi ağlayu turdı odı
Ağlayu ḥalvete girdi içerü

[40b]
Bırağub dırnacığın açdı başın
Zârî kılub ağladı yaşın yaşın

Yüzün urdı toprağa kıldı zârî
İtdi yâ Rab dilerem ‘aşîleri

Ümme mü‘min di[di] sen didüñ baña
Başum açub ide geldüm ben saña

Yâ hû mü‘min yâ Müslimân yâ ‘aşî
Ol benüm oğlanlarum[ın] kamusu

[125] ‘Âşî oğlanlarımçün yandur beni
Nice kim diler iseñ göyündür beni³⁷

Ben gireyin ‘aşîler için tamuya
Ben yanayın rahmet ile kamuya

Ger göyündür ger yandur ger yak³⁸
Tek anlara rahmet gözile bak³⁹

³³ âhir saña : âhir ben saña, M.

³⁴ Metinde bu beyitin üzeri çizilmiştir ancak anlam kopukluğu bulunmadığı için söz konusu beyit metne dâhil edilmiştir.

³⁵ Mısrada hece fazladır.

³⁶ dimezem maḥlûka : dimezem hîc maḥlûka, M.

³⁷ Mısrada hece fazladır.

³⁸ Mısrada hece eksiktir.

³⁹ Mısrada hece eksiktir.

³² Mısrada hece fazladır.

Ƙamusıçün baña eylegil ‘ azāb
Gerek yandur gerek kebāb eylegil

Böyle diyüb ağladı kıldı zārī
Pādişāh kıldı ƙabūl bu sözleri

[130] Secdeden götürdi ol dem [bu] başı
Zārī ƙılub ağladı dökdi yaşı

Āh idüben inledi kıldı zārī
Göz yaşından ƙana döndi gözleri

Ol yuvada taş toprak hem dīvār⁴⁰
İşiden bu zārīğı kıldı zār⁴¹

İşiden hayvān bile ağlaşdılar
Yüzi üzre her birisi düşdiler

Şöyle zārī kıldı kim koydı taşā
Taş eridi yüregi başdan başā

[135] Anda olan cemā‘ at ağlaşdılar⁴²
El götürüb cümle emīn didiler

[41a]

Taş toprak cümle yüz urdı Haƙā
Didiler Hayy-ı kerīmīn muṭlaƙā

Sen esirgegil bu za‘īf ‘ avreti
Cigerinden dütni çıƙdı ƙatı

Raḥmet eyle ‘ āşīlere yā Kerīm
Raḥmeti çok luṭfi çok fażlı delim

Böyle diyüb ağladı ƙatı ƙatı
Haƙ Çalab esirgedi ol ‘ avreti

[140] İşit imdi neyledi Rabbü ‘l-celīl
Muştafāya viribidi Cebrā‘il

Var selām ilet itkim yā ḥabīb
‘ Āyişe ol dertlere oldu ṭabīb

‘ Āyişeye hoş dutsun göñül⁴³
Ƙılmasun göñlüni bizden melūl⁴⁴

Ol bizüm ḥabībimizüñ çiftidür
Muştafānuñ çifti şāḥib beytidür

Ben nice revā görem ol Ṭūra⁴⁵
Vara ‘ āşīler için oda gire

[145] Pādişāh böyle diyüben söyledi
Bağışladum anları saña didi

Cebrā‘ile didigim yā Cebrā‘il
Ƙabūl itdi bu sözi böyle didi

Ben ana bağışladum ‘ āşīleri
‘ Āşīlerçün ƙılmaya daḥı zārī

‘ Āyişe çünkim baña döndi yüzün
Ṭamuya girmeyeler oḡlı kızın

‘ Āşī oḡlmuñ kızın alsın elin⁴⁶
Cümlesin uçmaga iletsün yārīn⁴⁷

[150] Tāc u taḥt memleket bağışlayam
Daḥı her ne diler ise işleyem

[41b]

Bunları uçmakda taḥta giçürem
Cümleye kevşer şarābından içürem

Dīdārımı daḥı anda gösterem
Ne ki göñlinde dilekdür heb virem

İrdi Cebrā ‘il ol biñ ḥazret⁴⁸
İndi gökden yire yapuban ƙanat

İndi ṭurdu Muştafānuñ ƙatına
Söyledi bu sözleri ḥazretine

[155] Şād oldı Muştafānuñ ḥatırını
Heb sevindi cümle aşḥābın varı⁴⁹

⁴³ Mısrada hece eksiktir.

⁴⁴ Mısrada hece eksiktir.

⁴⁵ Mısrada hece eksiktir.

⁴⁶ Mısrada hece eksiktir.

⁴⁷ Mısrada hece eksiktir.

⁴⁸ Mısrada hece eksiktir.

⁴⁰ Kelime metinde “divār” şeklinde yazılmıştır.

⁴¹ Mısrada hece eksiktir.

⁴² cemā‘ at ağlaşdılar : cemā‘ at heb ağlaşdılar, M.

Didiler Şiddik̄ yā ‘ Āyişe hātūn
Kim diledün ‘ āşī ümmeti bugün

Ümmet iseñ sen dahı ey yol eri
Şiddik̄ıla sev gönülden peygamberi⁵⁰

Görince senün için cehd itdiler
İşi bunda düzüb heb gitdiler⁵¹

Pes ümıddür ki bizi kırtaralar
Delıl olub cennet içre varalar

[160] Aç gözini sende olmağıl ğāfil
Vir şalāvāt Muştafāya ey ‘ ākil

‘ Āşī ümmet ümmıdi bunlar durur
Dahı bunlara uyan cānlar durur

Bunlarıñ şefā‘ atin⁵² bağışlağıl
Biz ‘ āşīlere keremler işlegil

Bı-çāre mihri gör kim ‘ āşī durur
‘ Āşīlerde ‘ āşīlerün hāşıdur

‘ Āşīligin ‘ arz kıldı hāzrete
Ümıdiyle hāqqa geldi rahmete

[165] ‘ Āyişeye Muştafāya hürmet it
Dāsıtanı dinleyenı rahmet it

[42a]

Bunlarıñ yüzi suyuna ey Kerım
Kamu hālka rahmet eyle yā Raħım

[167] Raħmeti çok fazlı çok Kādir Çalab
Bu du‘ āyı eylegil sen müstecāb

⁴⁹ aşhābın varı : aşhābınuñ varı, M.

⁵⁰ Mısrada hece fazladır.

⁵¹ Mısrada hece eksiktir.

⁵² şefā‘ atin : şefā‘ atine, M.

Sonuç

Eski Türklerin eskatoloji düşüncesinde, kıyametin doğası ve nedeni detaylandırılmamıştır. Bu konuyla bu denli az ilgilenmeleri, ölümün belirsizliği ve insanların sonsuz yaşam umuduna tutunma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Ölüm düşüncesinin tabu olduğu bir kültürde, Türkler ölümle ilgili ritüeller gerçekleştirerek ölümden korunmayı ve ölenin huzur bulmasını sağlamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda bilinen varlık âleminin yok oluşunu konu alan eskatoloji anlatmalarının azlığı, konunun dehşetinden kaçınma ve olumlu yönlerine odaklanma eğilimiyle ilgilidir.

İslamiyet'in kabulü -Türklerin çoğunluğunun benimsediği din olması sebebiyle- geleneksel Türk düşüncesini de etkilemiştir. İslamiyet'e göre kıyamet, yalnızca Tanrının bilgisi dâhilinde olan bir gündür ve kötü insanlar için bir hesap anıdır. Bu inanma, eski Türk geleneksel dünya görüşündeki kıyamet algısıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik, her iki inanç sisteminde de kıyamet anının yeni düzenin başlangıcı olmasından ileri gelmektedir. Sonuç olarak gerek eski Türklerin eskatoloji düşüncesi gerekse İslam inancında kıyamet, insanlığın ahlaki çöküşünün ve dünyanın bozulmasının sebep olduğu, ebedî hayatın başlangıcını sağlayan günahkârlar için sonsuz ceza, günahsızlar içinse sonsuz mutlu yaşamın geçiş gününü ifade etmektedir. Bu geçiş bir diğer ifade ile hesap günü her iki inanç sisteminde de kaçınılmaz bir şekilde geleceği beklenen gündür. Bu durumu anlamlandırmak isteyen insanoğlunun kıyametnâme/maşşer-nâme türünde eserler kaleme almış olması da olağandır.

Türk eskatoloji anlatmaları ile makaleye konu olan *Dâsitân-ı Maşşer-nâme* arasındaki kıyametin ortaya çıkışıyla ilgili en büyük fark, Türk eskatoloji anlatmalarında kıyametin meydana geliş nedenlerinin başında Türk töresinin bozulması gösterilirken; İslam inancı ile ilgili ele alınan metinde bütün dünya insanları genelinde ancak özellikle Müslümanların bir yozlaşma ve bozulma yaşıyor olmasındadır. Burada eski Türklerin Tanrı'nın sevgili kulları olduklarına inandıkları için böyle bir inanmaya sahip olduklarını söylemek mümkündür. İslamiyet'in kabulünden sonra da sınıflandırmanın milli aidiyetten dinsel mensubiyete evrilmesi, Türklerin milliyetçi bakış açılarını ümmetçiliğe yönlendirmesine neden olmuş ancak temeldeki yozlaşmayla gelen kıyamet inanmasına bağlı kalınmıştır.

Eski Türk eskatoloji anlatmaları ile makaleye konu olan *Dâsitân-ı Maşşer-nâme* arasındaki kıyametin ortaya çıkışıyla ilgili en büyük ortaklık ise öteki dünyada huzur ve refah içinde yaşanması için bu dünyada Allah'ın buyruklarına uyulması gerekliliğidir. Eski Türk inanç sisteminde toplumun ahlaki yapısına ve değerlerine uygun hareket eden kimselerin Tanrı tarafından da hoş görüldüğüne inanılmaktadır. İslamiyet'te de Allah'ın emir ve yasaklarına uyan ve *Kur'an-ı Kerim* çerçevesinde meydana gelen ahlaki değerlere biat edenlerin öteki dünyada cennet ile ödüllendirileceği bildirilmektedir. Bu bağlamda kıyamet anı her iki inanç sisteminde de yapılan yanlışları telafi etmek için geç kalınmış bir andır. *Dâsitân-ı Maşşer-nâme*'de Hz. Âyişe'ye kadar gelen din ulularının teklifleri bu nedenle Hz. Peygamberi hoş etse de Hz. Âyişe'nin duası kabul edilmiştir.

Eski Türk ahiret inanmasına göre bir kimse öldüğünde dahi ruhu yaşamaya devam edecektir; bu nedenle bu hayattaki iyilikleri veya kötülüklerinin "öte dünya" hayatına etkisi olacaktır. Bu bağlamda eski Türklerdeki ruhun ölümsüzlüğü ve ahiret hayatını etkileyen sürecin dünya hayatı olduğu inanmasının İslamiyet'in kabulünden sonra da aynı şekilde varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Hem eski Türk inanç sisteminde hem de İslamiyet'te kıyametten korkması gerekenler yalnızca günahkâr olanlardır. Kıyamet her iki dinsel yapıda da sonsuz hayata geçişin ilk anıdır. Dolayısıyla

onu önemli yapan kıyamet anı değil bu anın ötesidir. Çünkü kıyametin ötesinde sonsuz bir mutluluk ya da acı bulunmaktadır.

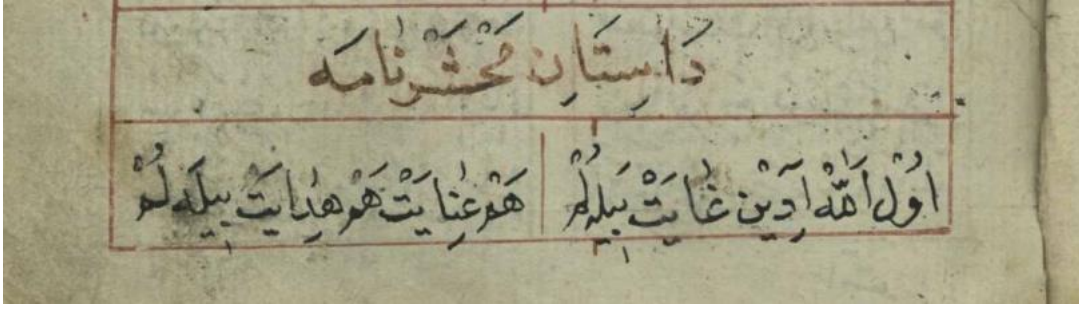
Sonuç olarak bu makalede daha önce ilim âlemine kazandırılmayan mahşernâme metinlerinden birinin yayımlanması dışında eski Türk eskatoloji anlatmaları ile mahşernâmelerdeki kıyamet algısının karşılaştırılması da amaçlanmıştır. Mahşernâme metinleri üzerine yapılacak çalışmalar ile yeni ve özgün verilerin ortaya çıkarılması da söz konusudur. Makalenin amacı, bu noktada disiplinlerarası çalışmalara bir örnek teşkil edebilmektir.

Kaynakça

- Alkaya, E. (1996). *Şeyyad İsa Ahvâl-i Kıyamet (İnceleme – Metin – İndeks)*. Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Alkır, Y. (2021). *Anadolu Türklerinde Ölüm: Defin ve Yas Törenleri*. (ed. Özlem Güzel). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bayat, F. (2003). *Korkut Ata Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*. Ankara: Karam Yayınları.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi I. Ontolojik Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çağatay, S. (1977). Altay Türklerinde Kıyamet Anlayışı. *Türkoloji Dergisi*, 7(1), 1-12.
- Çınaroğlu, M. (2008). *Türk Kültüründe Eskatoloji Mitlerine Dair Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Dilçin, C. (1978). XIII. Yüzyıl Metinlerinden Yeni Bir Yapıt: Ahvâl-i Kıyâmet. *Ömer Asım Aksoy Armağanı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2006). *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (haz. Fikret Karaman ve İbrahim Ural). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Duman, M. (2012). Türk Atasözlerinde “Ölüm”. *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Durmaz, E. (1994). *Şeyyad Hamza'nın Ahvâl-i Kıyâmet'i*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Günay, U. ve Güngör, H. (2003). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- İnan, A. (2013). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kayabaşı, O. A. (2016). Türk Mitolojisinde Eskatoloji Mitleri. *Folklor/edebiyat dergisi*, 22(86), 167-180.
- Koç, M. (2004). Yaşlılık Döneminde Ölüm Ötesi Psikolojisi Üzerine Bir Alan Araştırması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 203-213.
- Köksal, M. F. (2009). Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3, 63-86.
- Köksal, M. F. (2011). Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılan Meçhul Eserlerden: Nâme-i Mahşer. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), 249-291.
- Mahdum, A. N. (2010). Kıyamet Konulu Tarihi Belirsiz Bir Mesnevi: Destân-ı Arasât. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (184), 149-184.

- Özgeriş, M. M. (2020). Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Ahvâl-i Kıyâmet. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), 123-148.
- Özgeriş, M. M. (2022). Müellifi Meçhul Bir Ahiret Manzumesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 477-501.
- Piyadeoğlu, Ç. (2021). Popüler Kültür Odağında Bireyin Ölümsüz Olma Arzusu. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 481-500.
- Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Şengün, N. (2019). Türk İslam Edebiyatı'nda Bir Nazım Türü Olarak Ahvâl-i Kıyâmetler ve Şâiri Bilinmeyen Bir Ahvâl-i Kıyâmet Üzerine. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (15), 34-61.
- Şenödeyici, Ö. (2014). Kemalpaşa-zade Tarafından Tercüme Edildiği Düşünülen Bir Risale: Ahvâl-i Kıyâmet. *TÜBAR (Türklük Bilimi Araştırmaları Journal Of Turkology Research)*, 36, 291-319.
- Türkiye Diyanet Vakfı (2014). *Kur'an-ı Kerim*, (haz. Hayrettin Karaman-vd.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünver, İ. (1993). Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi*, 11(1), 51-89.
- Yaman, Ü (2018). Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Ahval-i Mevt Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 4(2), 523-585.
- Yıldız, O. (2002). *Ahvâl-i Kıyâmet*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Yonar, G. (2019). *Kıyamet Mitolojileri Kurtla Kıyamete Kalmak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yürümez, R. (2022). Çağatay Türkçesi ile Yazılmış Bir Kıyamet-name. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 555-571.
- <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 14.05.2023].

Ekler

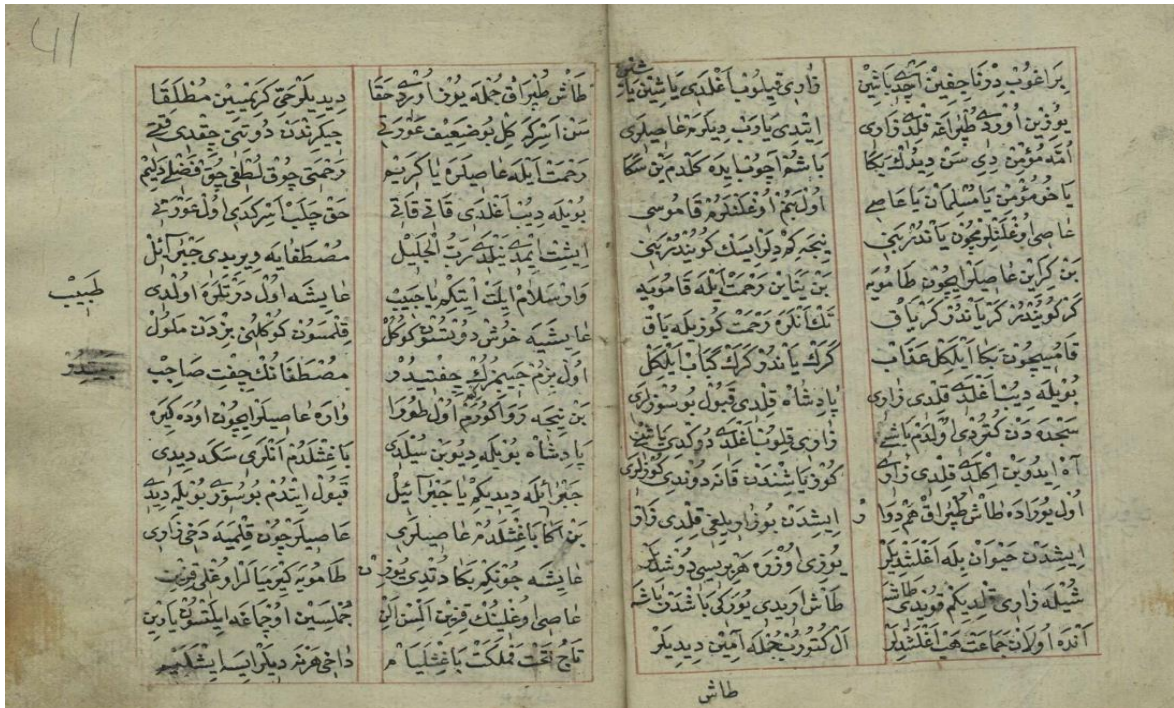
Fotoğraf 1. Dâsitân-ı Mahşer-nâme vr. 36a

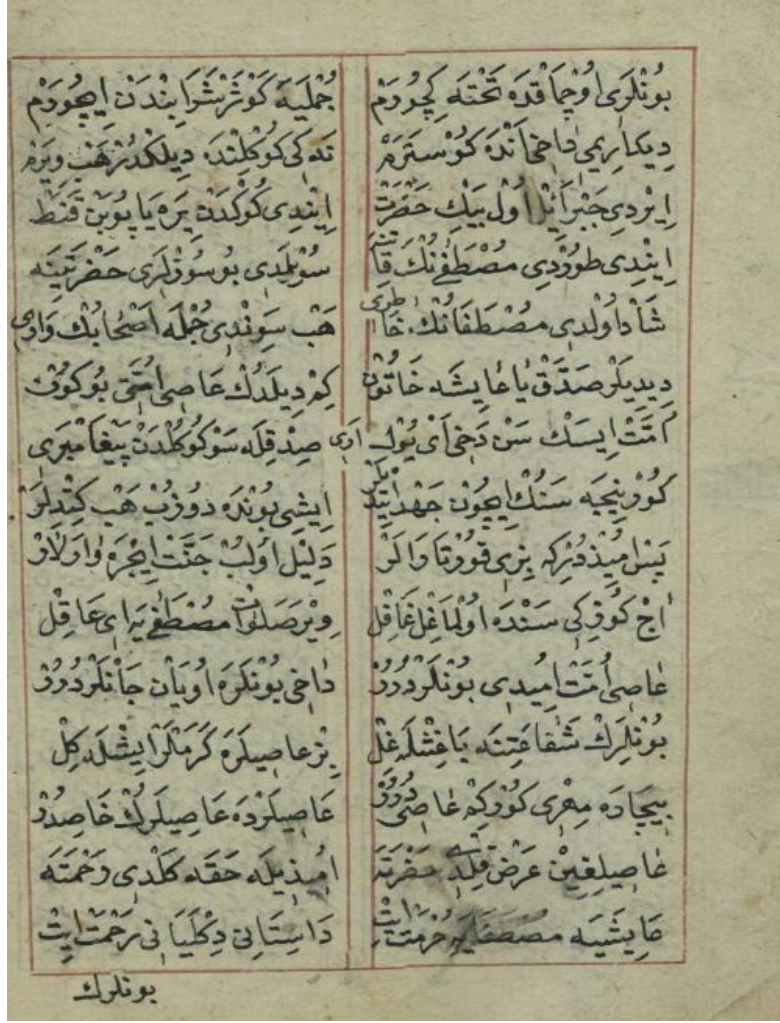
Fotoğraf 2. Dâsitân-ı Mahşer-nâme vr. 36b-37a.

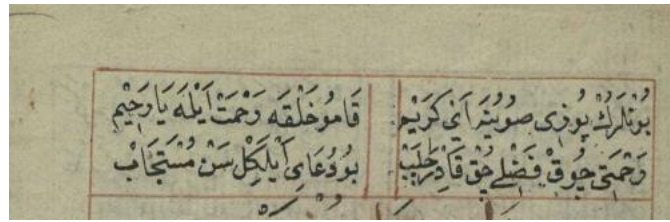
Fotoğraf 5. Dâsitân-ı Mahşer-nâme vr. 39b-40a.

Fotoğraf 6. Dâsitân-ı Mahşer-nâme vr. 40b-41a.

Fotoğraf 7. Dâsitân-ı Mahşer-nâme vr. 41b.

Fotoğraf 8. Dâsitân-ı Mahşer-nâme vr. 42a.